

OB 200-LETNICI GRUBERJEVEGA PREKOPA

25. novembra bo minilo dvesto let od odprtja Gruberjevega prekopa, ki je v tisočletnem spopadu z Ljubljanskim barjem doslej najpomembnejši poseg na to področje, če ne upoštevamo širokopoteznih starorimskih premikov in regulacij Ljubljanice v skoraj celotnem teku reke prek Barja. Srednji vek je zanemaril antične pridobitve in je požel posledice v obliki poslabšanih klimatskih in posredno tudi zdravstvenih pogojev, pogoste poplave na Barju pa so onemogočale kmetijstvo ter ogrožale tudi prebivalce Ljubljane. Ti so morali ob največjih poplavah vstopati v hiše ob reki kar iz čolnov in skozi okna v prvem nadstropju.

Zanimivo je, da so se avstrijski cesarji (Marija Terezija, Jožef II. in nasledniki) osebno angažirali pri urejevanju razmer na Ljubljanskem barju. Cesarici Mariji Tereziji je bilo dolgega odlašanja dovolj in je leta 1762 izdala patent, da je potrebno barjanski problem proučiti, pripraviti zanj osuševalne načrte in jih izvesti. Vendar še do leta 1769 ni bilo kaj prida storjenega, zato je cesarica ponovila svoje zahteve s posebnim dekretom. Tokrat je zaleglo. Mož, ki je predlagal ustrezno rešitev, opravil potrebne meritve, izdelal načrte in v letih 1772-1777 vodil gradbena dela, je bil eden največjih duhov, ki so v drugi polovici 18. stoletja delovali ne le pri nas, marveč v evropskih razsežnostih: Gabrijel Gruber.

G. Gruber se je rodil 6. maja 1740 in je petnajstleten vstopil v jezuitski red. 4. junija 1768 je prišel v Ljubljano, kjer je ustanovil in vodil prvo strokovno šolo, zamišljeno zelo univerzalno, v letih Gruberjevega delovanja v Ljubljani pa zlasti realizirano v brodarški smeri. Leta 1769 je že predložil svojo rešitev za osuševanje Barja - predlagal je poglobitev rečne struge in izkop odvodnega kanala. Slednjo rešitev so predvidevali že najkasneje leta 1554, Gruber pa je svoj predlog tako utemeljil in strokovno podprl, da je kljub začetnim nasprotovanjem naposled z njim prodrl. Pri tem je natančno izmeril, zniveliral in izrisal Ljubljanico od izvira do izliva, prekop pa je načrtoval v dolžini 2000 m. Leta 1770 so mu predlog še zavrnil kot premalo utemeljen, naslednje leto pa so mu že poverili nalogo, da naj vodi in prične z gradbenimi deli. Tedaj je bil Gruber zaposlen še s pedagoškim delom, imenovali pa so ga tudi za ravnatelja brodarstva na Savi.

Z izkopom kanala Ljubljana-Ljubljana so začeli leta 1772. Naslednje leto so razpustili jezuitski red in Gruber je pohitel še z gradnjo sedaj po njem imenovane palače, ki jo je gradil hkrati z vilo pod Rožnikom zase in za svoje odpuščene soredovnike. Naslednje leto je silovit požar pustošil po Ljubljani in tudi okrog Gruberjeve novogradnje, ki pa je bila tedaj še v začetni fazi, tako da ji ogenj, ki je uničil bližnji jezuitski kolegij, ni mogel do živega.

Leta 1775 je Gruber postal cesarsko kraljevi svetnik, vendar je imel že tedaj obilo težav zaradi nasprotnikov, ki so ga obrekovali celo na dvoru. Gradnja prekopa in mostu čez njega je res kasnila in že krepko presegala predračune, toda razmere na terenu med Golovcem in Gradom so bile težavne zaradi drsenja zemlje s strmih pobočij. Gruberju so podtikali tudi okoriščanje, iz katerega naj bi rasla njegova palača, sloviti naravoslovec Hacquet pa ga je obdolžil alkimije. Leta 1776 je osebno interveniral pri cesarici, vendar so ga konec leta 1777 na predlog preiskovalne komisije odstavili. Vodstvo nadaljevanja izkopa je prevzel domačin Vincenc Struppi, vojaški strokovnjak za utrdbe in prekope, ki je po izredno

* 61000, YU Ljubljana, Ljubljanski dnevnik
novinar, urednik
Prispelo v objavo 1980-09-04

težavnem kraškem terenu zgradil cesto Senj-Karlovac. Struppi se je tudi tokrat izkazal in je na lažjem delu gradbišča končal dela pred rokom in ceneje od predračuna. Sledila je svečana proslava s kanonado z Gradu, med katero so prvič spustili vodo v prekop.

Gruber je še nekaj let vztrajal v neprijaznem ljubljanskem okolju, iz katerega pa je moral v začetku leta 1785 v največji naglici na skrivaj zbežati. Leta 1787 so ga kranjski deželni stanovi sicer klicali nazaj za profesorja na obnovljeno visoko šolo, toda Gruber je bil tedaj že v Rusiji, kjer je izredno uspešno deloval kot matematik, fizik, arhitekt, in slikar itd., leta 1802 pa je postal celo general v Rusiji še delujočega jezuitskega reda. Umril je 7. aprila 1805 za posledicami požara v jezuitskem samostanu.

Gruber je bil ena zadnjih univerzalnih osebnosti na področju teoloških, jezikoslovnih, naravoznanskih in tehničnih ved. Obvladoval je vse nivoje od raziskovalnih do aplikativnih. Ni še potrjena, pa tudi ne ovržena domneva, da so v Sovjetski zvezi izdali monografijo, posvečeno zlasti njegovim utrdbenim gradnjam. Pri nas pa bi veljalo raziskati zlasti povezovalno in njegove vplive na slovitega matematika Jurija Vego. Ta se je prav v letih gradnje Gruberjevega prekopa šolal na jezuitskem kolegiju in je na liceju diplomiral kot navtični inženir (!). Nato je s tem poklicem služboval v Notranji Avstriji vse do leta odprtja prekopa, ki pa ga ni več dočakal v Ljubljani: zapisal se je k topničarjem na Dunaju. Ali ga je prav Gruberjeva usoda odvrnila od inženirskega dela v naših krajih in preusmerila na tuje, kjer se je odlikoval zlasti kot avtor skozi dvestoletno obdobje po vsem svetu uporabljanih logaritmov.

Nadaljevanje regulacijskih del na Ljubljanskem barju bi že v skopo skiciranih podatkih napolnilo knjigo. Vsem nam je poznano, da problem še danes ni docela rešen, da pa se v zadnjih letih rešitve ne kažejo več le v smeri kultiviranja Barja za potrebe kmetijstva, marveč posegajo nanj tudi vsakovrstni drugi interesi: vodnogospodarski, energetski, urbanistični itd. Največji projekt na Ljubljani je za Gruberjem predlagal inž. Hugo Uhlirž, ki je vzporedno z Gruberjevim prekopom načrtoval podzemni vodni tunel po zgledu kraških ponikalnic, v najnovjšem času pa Ciril Stanič, ki bi za tretji odvodnik prekopal Golovec in bi ob plovnem kanalu speljal tudi ceste, železnico ter razne energetske in komunalne napeljave. Do realizacije teh in podobnih projektov pa ostaja Gruberjev prekop največji poseg v naravni tok Ljubljanice.

Omenimo še zanimivost, da meri sedanji razbremenilni kanal od razvodja do ponovnega sotočja z glavno strugo okoli 3200 m, Gruberjev prekop pa je bil dolg le 2000 m. Leta 1827 so namreč regulirali strugo Ljubljanice in so zasuli pol rečnega zavoja pred Codellijevim gradom, po drugi polovici pa so pustili teči vodo iz Gruberjevega prekopa v novo glavno strugo.

Nekaj uporabljene literature:

Ivan Sbrizaj: Ljubljansko barje in njega osuševanje, 1903.

Hugo Uhlirž: Historiat osuševalnih del na Ljubljanskem Barju I. (1956) in II. (1957) ter Idejni načrt dokončne osušitve in gospodarske izrabe Ljubljanskega Barja (1959).

Branko Korošec: Naš prostor v času in projekciji, 1979.

Sandi Sitar: Jurij Vega, 1980.